

vita marina

zeebiologische dokumentatie

VITA MARINA

40^e jrg. nr. 4/5

juli-okt. 1990

INHOUD MEDEDELINGENBLAD

Achterstand	22
En dan	22
Wacht even met betalen	23
Verhuizen?	23
Vragen?	23
Hoe het zit	24
Even voorstellen	25
Zoekertjes	25
Landelijke contacten	25
Zenuwgif van Conussen brengt zenuwbanen in kaart	26
De Panterkauri als grafgift in Nederland	26
Antilliaanse schelpenkenner vindt na een eeuw erkenning	27
De Glanzende Tepelhoorn levend gevonden	28

INHOUD LOSBLADIGE DOKUMENTATIE

20 - veldwerk: W.M.Wagner & J. v.d. Linden Mariene gastropoden van het schiereiland Antibes (laatste deel)	191-200n
20 - veldwerk: Gerard Visser - Verslag van een reis naar Indonesië	291-230

**BESTUUR EN REDAKTIE
WENSEN U EEN
HEEL
VOORSPOEDIG 1991**

**MET EEN HELE FRAAIE
VITA MARINA
NIEUWE STIJL**

VITA MARINA

VITA MARINA is een tweemaandelijks uitgave van de Stichting Biologia Maritima en bestaat uit een mededelingenblad en een losbladige dokumentatie.

REDAKTIE:

Jeroen Goud en Ron Voskuil

BEELDREDAKTIE: Leo Man in't Veld

VASTE MEDEWERKERS:

Jan Buijse, Willem Faber, Gijs Kronenberg en Theo Strengers.

REDAKTIE- EN ADMINISTRATIEADRES:

Postbus 64628, 2506 CA 'S-GRAVENHAGE
POSTGIRO 606100

TEL: 015-132590 (dinsdagavond)

STICHTINGSBESTUUR

Jeroen Goud	voorzitter
Henk Dekker	secretaris-penn.
Theo Strengers	lid
Ron Voskuil	lid - redactie
Jan Paul Buys	lid - automatisering

Bestuursmedewerkers:

Gabriël Mulder	ledenadministratie
Ali Huijgen	financiële adm.

ABONNEMENTSPRIJS

f 40,- per jaar voor Nederland, België en de Nederlandse Antillen;

f 47,50 per jaar voor de overige landen.

Betalingen per internationale postwissel, of indien per giro-overboeking, verhoogd met f 11,- kosten.

ADRESSEN:

Jeroen Goud, Voorplecht 104, 1186 WS Amstelveen, tel. 020 - 437247.

Henk Dekker, Scheidersweg 1, 1731 LX Winkel, tel. 02244 - 2123.

Ron Voskuil, Houthaak 2, 2611 LE Delft, tel. 015 - 132590.

Achterstand....

U heeft het vast al gemerkt, de Vita is weer veel te laat. Toch hebben bestuur en redactie niet stil gezeten; nee, er is zelfs bijzonder hard gewerkt. Het eerste produkt daarvan heeft u in handen:

- van het omvangrijke artikel over de vondsten in Antibes is hiermee de laatste aflevering verschenen. Omdat het artikel heel wat langer werd dan aanvankelijk kon worden ingeschat hebben we de paginering met tussenummers moeten aanvullen: 200a tot en met 200n verschijnen tussen 200 en 201. Wij menen in ieder geval dat de problemen met het determineren van de Gastropoda van de Middellandse zee hiermee weer aanzienlijk zijn verminderd.

- Een interessant artikel met zeer bruikbare tips voor hen die ooit plannen hebben Indonesië te bezoeken, werd geschreven door Gerard Visser, curator reptielen, vissen en ongewervelden, van de Diergaarde Blijdorp. Omdat dit eveneens een veldwerkartikel betrof moest het helaas even wachten op de afronding van het Antibes-artikel.

- Nummer 6 zal bestaan uit een register over de afgelopen zeven jaren en een aanvulling op de rubriek Noordzeeweekdieren. Voor het register heeft de redactie Wil Gitzels bereid gevonden veel van zijn vrije tijd op te offeren. Een hele klus, maar het eindresultaat zeer bevredigend. Iedereen is zodoende weer in staat ook op trefwoorden alle informatie terug te vinden. Nummer 6 zal eind februari bij u in de bus vallen.

En dan....

Nummer 1 van al weer de 41^e jaargang van VITA MARINA is al bij de drukker! Let wel, om te bewijzen dat het ons ernst is met de jaarplanning van 1991, zal dit nummer al omstreeks 15 februari ter post gaan. Nummer 6 van vorig jaar krijgt u dan wat later, bij wijze van inhaalmanoeuvre.

Nummer 1 zal u gaan verbazen, dat durven we rustig te stellen! Het wordt ons visitekaartje voor VITA MARINA nieuwe stijl.

* Voortaan treft u alleen nog maar afgeronde artikelen aan.

* Het worden hoofdzakelijk systematische of faunistische overzichtsartikelen. Met name van Mollusken maar ook van andere ongewervelden welke we bij onze strandwandelingen, duik- of snorkeltochten of andere marienbiologische avonturen tegen komen.

* Meer kleurendruk is ons streven, voorlopig van 12 naar 16 pagina's per jaar. Echter door sponsering en subsidieëring hopen we dit aanmerkelijk uit te breiden.

* Themanummers, waarvan Nummer 1 al een voorbeeld zal zijn zullen regelmatig de standaard nummers vervangen, en zondig dikker worden.

* VITA MARINA goes abroad! Het is duidelijk dat we ons ledenaantal sterk uit willen breiden. Voor onze toch wat specialistische hobby is Nederland wat klein. Met het oog op 1992 zal het niemand verbazen dat we besloten hebben tot een tweetalige uitgave te komen: Nederlands en Engels. Dit betekent dat alle tekstblokken zowel nederlands als engels worden uitgevoerd. Dit betekent niet dat u minder gaat krijgen, in tegendeel.

* De omvang van VITA MARINA wordt sterk uitgebreid.

* Zowel Dokumentatie als Mededelingenblad verschijnen voortaan als kwartaalblad. Zo krijgen we de mogelijkheid, ook de wat grotere artikelen in zijn geheel te plaatsen.

* Ten slotte beloven we nu echt de nummers regelmatig te laten verschijnen.

De redactie

Wacht even met betalen....

Dit is een kreet die u van een penningmeester niet snel zal horen. Toch is het veel praktischer voor de ledenadministratie als u even wacht op nummer 6. Daar zit dan namelijk een acceptgiro bij. Die moeten wij u sturen omwille van de uniformiteit van de postzending (voorschrift voor partijenpost!) Dus om verwarring bij ons of bij u te voorkomen,.... graag even wachten op de acceptgiro.

Verhuizen?

Nieuw werk, of een nieuw huis gevonden? U gaat verhuizen? Prachtig, gefeliciteerd, geen probleem. Vergeet uw adreswijziging niet door te geven. (We zoeken ons soms een slag in de rondte om geretourneerde Vita-afleveringen weer naar het juiste adres te kunnen sturen)

Adreswijzigingen altijd naar de postbus sturen:

VITA MARINA
Postbus 64628
2506 CA 'S-GRAVENHAGE

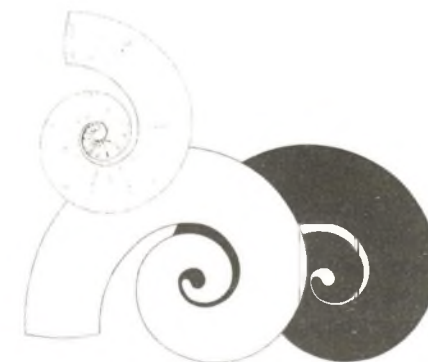
Vragen?

Heeft u vragen met betrekking tot betalingen, niet ontvangen nummers en dergelijke dan kan dat telefonisch op dinsdagavond:

dinsdagavond van 19.30 - 23.00 uur

telefoonnummer: 015 - 132 590

Gabriël Mulder, ledenadministratie.

BIOLOGIA MARITIMA VITA MARINA STICHTING ZEEBIOLOGISCH MUSEUM ZEEGELUIDEN STICHTING BIOLOGIA MARITIMA VITA MARINA STICHTING ZEEBIOLOGISCH MUSEUM ZEEGELUIDEN STICHTING BIOLOGIA MARITIMA VITA MARINA STICHTING ZEEBIOLOGISCH MUSEUM ZEEGELUIDEN

HOE HET ZIT

BIOLOGIA MARITIMA VITA MARINA STICHTING ZEEBIOLOGISCH MUSEUM ZEEGELUIDEN STICHTING BIOLOGIA MARITIMA VITA MARINA STICHTING ZEEBIOLOGISCH MUSEUM ZEEGELUIDEN STICHTING BIOLOGIA MARITIMA VITA MARINA STICHTING ZEEBIOLOGISCH MUSEUM ZEEGELUIDEN

Duizelt het u ook een beetje met al die namen? Wij merken vaak dat het nogal wat verwarring oplevert. Daarom hier nu even een korte uitleg.

Overzicht van enkele gebeurtenissen:

- 1953 Stichting Biologia Maritima opgericht door o.a. Bob Entrop
Uitgave: VITA MARINA
Activiteiten: Lezingen, Excursies e.d.
- 1976 Stichting Zeebiologisch Museum opgericht door de bestuursleden van Biologia Maritima
Activiteiten: Exploitatie van Schelpenmuseum 'In de schulp'
- 1979 Opening van het Zeebiologisch Museum, tevens huisvesting biedend aan Stichting Biologia Maritima
- 1982 Entrop stapt uit het bestuur van Stichting Biologia Maritima
- 1983 Uitgave van de vrienden van het museum: Zeegeluiden

Per 1 januari 1991 is de situatie weer wat eenvoudiger:

Er bestaan twee stichtingen, met eigen stichtingsbesturen, eigen adressen, eigen medewerkers en eigen activiteiten:

STICHTING ZEEBIOLOGISCH MUSEUM

Dr. Lelykade 39
2583 CL 'S-GRAVENHAGE
tel: 070-3502528
Uitgave: ZEEGELUIDEN
Het museum is dagelijks geopend van 10.00 - 17.00 uur; zondags van 13.00 - 17.00 uur.
Met vragen betreffende het 'Vriendschap' van het museum, waarbij u Zeegeluiden ontvangt kunt u dagelijks terecht.

STICHTING BIOLOGIA MARITIMA

Postbus 64628
2506 CA 'S-GRAVENHAGE
tel: 015-132590 (dinsdagavond)
Uitgave: VITA MARINA + mededelingenblad

Omdat de nieuwe mederedakteur Ron Voskuil in de gelukkige omstandigheid was in zijn huis een kamer over te hebben, zien we eindelijk de mogelijkheid om een nijpend ruimte gebrek in het Museum iets kleiner te maken.

De redactiearchieven, de ledenadministratie en de tijdschriftenbibliotheek alsmede enige apparatuur zijn daar nu ondergebracht.

Al vanaf 1 november heeft de redactie en administratie daar onderdak. Iedere dinsdag-avond is daar onze:

BURO-AVOND

Ons doel is de vragen, bestellingen, contacten van en met u als lezer van VITA MARINA en deelnemer aan activiteiten, vlotter en regelmatig te beantwoorden.

Auteurs, aspirant-auteurs, deelnemers, abonnees van VITA MARINA, kortom iedereen met vragen en opmerkingen wordt verzocht liefst op dinsdagavond contact op te nemen:

tel 015-132590.

Dan is ook de kans het grootst dat u direct antwoord kunt krijgen op uw vragen.

Het Bestuur.

EVEN VOORSTELLEN

De plannen voor een nieuwe VITA werden in de kring van werkgroepers en medewerkers besproken; al snel bleken velen enthousiast en de medewerking voor redactie, bestuur en administratie werd sterk uitgebreid:

Per 1 november zijn het bestuur en redactie uitgebreid met:

Henk Dekker,	secretaris-penningm.
Ron Voskuil,	lid van bestuur (redactie)
Jan Paul Buys,	lid van bestuur (project collectieautomatisering)

Ook per 1 november hebben we mogen verwelkomen als medewerkers voor de administratie:

Gabriël Mulder,	leden-administratie
Ali Huijgen,	financiële-adm.

Als vaste redactiemedewerkers komen **Leo Man in't Veld** (Lay-out en illustratie) en **Gijs Kronenberg** (vertalingen en boekbesprekingen) ons team versterken. **Jan Buijse** blijft als incidenteel medewerker aan de redactie verbonden.

Een beetje afscheid van Mr.W.Faber.

Willem Faber zullen wij binnenkort nog officieel bedanken voor zijn meer dan 25-jarig bestuurs- en redactie lidmaatschap. Hij maakt van de gelegenheid gebruik om, nu hij richting pensioen-gerechtigde leeftijd gaat, zijn vaste taken over te dragen. Zijn medewerking zal hij aan het blad blijven geven, maar hij hoopt zodoende tijd vrij te krijgen om weer eens aan zijn hobby: verzamelen van schelpen (met als specialisme de Terebridae) te besteden! Dat is er de afgelopen jaren volledig bij ingeschoten. Willem, bedankt! Samen met Toos wensen we je nog vele jaren reis- en verzamelplezier toe. We kijken al uit naar je verhalen en misschien wel een reisverslag in VITA MARINA nieuwe stijl.
Jeroen Goud, voorzitter.

ZOEKERTJES

Gaarne ontvang ik informatie betreffende vindplaatsen in Portugal, met name in de Algarve. Wie kan mij hieraan helpen?
H. van Oosteroom, Mussenveld 92, 7827 AG EMMEN. Bij voorbaat dank.

LANDELIJKE KONTAKTEN

Voor de hierna genoemde onderwerpen kunt u met vragen over literatuur, determinatie e.d. terecht bij de daarbij genoemde personen.

- CARDIIDAE - Ron Voskuil, Houthaak 2, 2611 LE Delft, tel. 015 - 132590
- CYPRAEIDAE - Jan Buijse, Beukenstraat 69, 4462 TR Goes, tel. 01100 - 13097
- MARIENE FILATELIE - R.V.Eijkenduin, Messiaenplantsoen 16, 1223 LA Almere, tel. 03240-63080
- NOORDZEE - Jeroen Goud, Voorplecht 104, 1186 WS Amstelveen, tel. 020 - 437247
- OLIVIDAE - Ron Voskuil, zie bij Cardiidae
- PECTINIDAE - Henk Dijkstra, Gravinneweg 12, 8604 CA Sneek, tel.05150 - 15062
- RODE ZEE - Henk Dekker, Scheidersweg 1, 1731 LX Winkel, tel. 02244 - 2123
- STROMBIDAE - Gijs Kronenberg, Havenstraat 7, 5611 VE Eindhoven, tel. 040-124902
- VENERIDAE - Frank Sloof, Ridderspoorweg 254, 2565 AS 'S-Gravenhage, tel. 070 - 3258582
- XENOPHORIDAE - Gijs Kronenberg, zie bij Strombidae

OUDE JAARGANGEN BESTELLEN

Wacht u even met het bestellen van oude jaargangen, in het volgende nummer zal u een fantastisch kortingsaanbod worden gedaan.

ZENUWGIF VAN CONUSSEN BRENGT ZENUWBANEN IN KAART

Conidae zijn zoals we weten uitgerust met gifstoffen om prooidieren te verlammen. Een *Conus* gebruikt een losse radulatand om de, door hem zelf geproduceerde, op het zenuwstelsel inwerkende gifstoffen in zijn prooi te 'harpoeneren'. De werking van deze zogenaamde neurotoxinen blijkt te berusten op het blokkeren van receptoren zodat de zenuwwerking wordt stilgelegd.

De verschillende soorten Conussen blijken allemaal verschillende, al dan niet dodelijke, neurotoxinen te bevatten. Om in het zenuwbanen-onderzoek te voldoen aan de vraag naar verschillende neurotoxinen, om de aparte zenuwbanen uit elkaar te houden, blijken volgens Olivera de Conidae een gouden greep te zijn.

Misschien kan het onderzoek aan de neurotoxinen nog wel een bijdrage leveren aan het onderscheiden van de verschillende *Conus*-soorten.

DE PANTERKAURI ALS GRAFGIFF IN NEDERLAND

Ten westen van de dorpswierde van Ferwerd, in de Burmania I wierde, werd bij de commerciële afgraving in het begin van deze eeuw een rijen-grafveldje uit de achtste eeuw aangetroffen met tenminste 26 graven. Daarbij werd op een schedel 'de schelp van een zeedier gevonden. Verdere bijgraven ontbraken bij dit skelet, dat met het hoofd naar het westen en met de voeten naar het oosten lag. De schelp is van een Panterkauri (*Cypraea pantherina* Lightfoot, 1786), die in de Rode Zee en de golf van Aden leeft. De schelp moet derhalve een lange weg hebben afgelegd alvorens in Ferwerd te belanden. Het is mogelijk dat Dorestad het laatste tussenstation is geweest. In ieder geval werd in de haven van deze handelsplaats tweemaal een panterkauri aangetroffen. Panterkauries werden al in de Romeinse tijd als grafgift meegegeven, maar zijn vooral bekend uit de vroege middeleeuwen. Archeologen vonden deze schelpen in vrouwengraven en nederzettingen in Engeland, Noord-Frankrijk, Duitsland en Bohemen, maar ook op Gotland (Zweden). De Duitse malacoloog Schilder (1923)

is uitvoerig op de betekenis van deze schelpen ingegaan. De sterk op een vulva gelijkende schelp werd reeds in de klassieke oudheid gebruikt bij de Aphrodite-cultus in Knidos (Klein-Azië) en bij de Tanit-cultus in Carthago. Bij beide godheden speelde de vruchtbaarheid een grote rol. Nog in de vorige eeuw droegen Napolitaanse vrouwen een kleinere schelp van een verwante kauri-soort uit de Middellandse Zee (*Cypraea pyrum* Gmelin, 1791) als talisman tegen geslachtsziekten en onvruchtbaarheid. De schelp van de panterkauri is zonder uitzondering alleen aangetroffen in vrouwengraven, vaak samen met andere voorwerpen met een amulet-karakter. Voegt men de etno-historische gegevens hierbij dan mag worden aangenomen dat in de vroege middeleeuwen aan deze schelpen magische krachten werden toegegeschreven ter bescherming van alles wat bij de vrouw met de voortplanting te maken had. (Uit: "Terpen en Wierden in het Fries-Groningse Kustgebied" door Egge Knol)

ANTILLIAANSE SCHELPEKENNER VINDT NA EEN EEUW ERKENNING

De stranden van de Antillen zijn beroemd om hun fraaie schelpen. De eerste Spaanse ontdekkers van de eilanden werden al zo door hun schoonheid getroffen dat ze er vele mee terug namen naar Europa, waar ze in rariteiten-kabinetten belandden.

Ook in ons land maakten de reusachtige schelpen van *Strombus* en *Cassis* grote indruk en vormden zij de pronkstukken in de verzamelingen van de Hollandse kooplieden. Eigenhandig verzamelen deden die kooplieden niet. De schelpen werden meegebracht door de kapiteins van hun handelsschepen. Daarom had men nauwelijks een idee hoe de levende slakken er uit zagen, al was er weinig fantasie voor nodig om te bedenken dat er wel een heel grote slak gezeten moest hebben in een *Strombus* of in een *Triton*shoren.

Ook de Nederlandse gouvernementsarts Hendrik Elingsz van Rijgersma, die leefde van 1835 tot 1877, waarvan 14 jaar op Sint Maarten, en die geïnteresseerd was in planten en dieren, was een enthousiast schelpenverzamelaar. Nog maar drie jaar op het eiland had hij al een collectie van driehonderd soorten. Hij zocht niet alleen opzienbarende grote of kleurige exemplaren, zoals voornamelijk te vinden waren in de kabinetten van de liefhebbers in Nederland, maar ook de kleine en kleurloze soorten. Van Rijgersma's verzamelactiviteiten strekten zich later ook uit tot de naburige eilanden in de Caribische Zee.

Maar hij deed nog meer. In 1875 begon hij de zeemollusken van West-Indië te beschrijven aan de hand van de exemplaren in zijn collectie. In die beschrijvingen, ten dele in het Engels en het Latijn, ten dele in het Nederlands, ging hij heel consciëntieus te werk. Na de wetenschappelijke benamingen, waaronder de soort toen bekend was, maakte hij één of twee kleurenaquarellen, soms een potloodtekening van een kenmerkend onderdeel en gaf hij een beschrijving in het Latijn, de verspreiding en het voorkomen op Sint Maarten en een aantal opmerkingen naar eigen waarneming. Soms voegde hij er ecologische gegevens aan toe. In totaal maakte hij in 1875 zeventig aquarellen van slakkehuizen en schelpen, soms met het

levende dier erin. In 1876 moest hij er door ziekte mee stoppen en in 1877 overleed hij. Voor het eerst hadden zijn tijdgenoten in het thuisland de vormen en soms prachtige kleuren van de slakken zelf kunnen zien, als zijn (onvoltooide) manuscript met bijbehorende tekeningen niet spoorloos was verdwenen. Pas ruim een eeuw later werd het herontdekt in de bezittingen van zijn afstammelingen in de Verenigde Staten. Het manuscript vertegenwoordigt de eerste geïllustreerde documentatie over de weekdierenfauna van de Nederlandse Antillen, wetenschappelijk correct en bovendien artistiek uitgevoerd. Vorig jaar werd het voor het eerst uitgegeven. De kleuren van de gereproduceerde aquarellen zijn levendig. Ze gaan vergezeld van een transcriptie van de oorspronkelijke tekst. In inleidende hoofdstukken is de geschiedenis van het malacologisch onderzoek op de Nederlandse Antillen beschreven en wordt een biografie gegeven van Rijgersma en een overzicht van zijn contacten met andere wetenschapsmensen op dit gebied. Zijn naam was alleen bekend van de etiketten bij schelpen in verscheidene musea. Verder was hij een naamloze veldwerker, die als een hobby gegevens verzamelde en specimen stuurde naar musea en specialisten, die van belang bleken te zijn voor de wetenschap, maar eerder vergeten dan de voorwerpen die hij verschaftte. De auteur van 'Antillean seashells', Henry E. Coomans, die jarenlang op zoek was naar bewaard gebleven documenten uit Van Rijgersma's leven, heeft ervoor gezorgd dat deze uitzonderlijke natuuronderzoeker meer dan een eeuw na zijn dood alsnog de zo zeer verdiende erkenning vindt.

Henk van Halm

Henry E. Coomans, 1989.

Antillean Seashells, the 19th century watercolours of caribbean molluscs painted by Hendrik van Rijgersma.

De Walburg Pers Zutphen, 192 pp, 74 kleurafbeeldingen.

ISBN 906011.616.X. f40,-

De Glanzende Tepelhoorn, levend gevonden.

Dat een dag verzamelen aan het nederlandse strand wel eens voor een verrassende vondst kan zorgen, bleek mij op 30 april 1990. Op deze warme zomerse voorjaarsdag vond ik in een ongeveer 15 meter lange schelpenbank ca. 50 levende Glanzende Tepelhoorns: *Lunatia alderi* (Forbes). De schelpenbank, welke ik aantrof tussen Katwijk en Noordwijk, bestond hoofdzakelijk uit halfgeknotte strand-schelpen *Spisula subtruncata* (Da Costa) en bleek een mooie schuilplaats voor de aangespoelde tepelhoorns, die daar enkele centimeters diep zaten ingegraven. Opvallend was dat buiten de schelpenbank op de rest van het strand geen enkel exemplaar meer gevonden werd.

G. Mulder

Vissendreef 19

2724 EE Zoetermeer

Opmerkelijk is dat ons het afgelopen jaar nog meer meldingen van levende Glanzende Tepelhoorns op het Nederlandse strand ter oren kwamen. Wellicht is dit fraaie soortje weer in opmars. (Red.)

Lunatia alderi (Forbes), naar de natuur getekend door Leo Man in't Veld, 3 x ware grootte.